

чого процесу. А також прийняти положення про проведення моніторингу правового простору й правозастосовної практики та використання його результатів у процесі законотворчої діяльності.

Ю. М. Походзіло,

доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ НА ТЕРЕНАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

Сучасні суспільні відносини органічно пов'язані з історичним минулим. Якщо розглядати явища в процесі їх розвитку, то в них завжди знаходяться залишки минулого. На нинішньому етапі політичного та соціально-економічного розвитку в нашій державі необхідно підвищувати рівень державно-правової свідомості, як частини самосвідомості нашого народу. Без глибокого осмислення минулого, яким би складним воно не було, неможливо творити нову державу. Успіх розбудови України невід'ємно пов'язан саме зі становленням громадянського суспільства, що в свою чергу, передбачає високий рівень індивідуальної відповідальності держави перед своїми громадянами, сформованості та активності всіх громадських сил і рухів. Аналіз минулого нашої країни засвідчує, що елементами зародження системи соціального захисту населення державою поклали початок так званого цивілізованого соціуму нашої держави.

Піклування пережило багато змін за формою, типами та змістом, на сьогодні воно перетворилося в систему соціальної підтримки всіх людей, які потребують допомоги.

В Російській імперії кінець XIX століття був новим етапом соціально-економічного розвитку. Інтенсивне зростання промислового виробництва на основі впровадження нової техніки мав негативні наслідки: безробіття, зниження заробітної плати, неприступність придбання предметів першої необхідності та ін. Аналогічний процес розвивався в селі, відбувається розшарування селянства, з'являються безземельні і малоземельні господарства, що перебувають на грані розорення. Збіднілі селяни стають сільськими найманими робітниками, поденщиками та чорноробами в містах або ж взагалі поповнюють ряди жебраків. У кожному разі це був пролетарський елемент, що створював великі проблеми для політичної стабільності у суспільстві. Злидні та убогість створюють гарний ґрунт

для криміналу. Вплив крайньої бідності на злочинність можна усвідомити з статистичних відомостей, наведених у роботі Є. Д. Максимова "Статистичні і фінансові питання громадського піклування", що відносяться до 1888 року. З 39000 осіб, засуджених по вироках окружних судів і судових палат, 8070 чоловік були поденщиками, чорноробами, сільськими робітниками, бурлаками і жебраками, що становило 20,7% усіх засуджених. З 54045 засуджених мировими судьями і їхніми з'їздами особи зазначених розрядів становили 13980 чоловік, або 25,8% з усього числа засуджених. Ці відомості досить ясно вказують на те, як широко була розповсюджена злочинність серед незабезпечених людей, яким з безвихідного нестатку не залишалося іншого виходу, окрім жебракування або ж скоєння злочинів. Такий контингент людей відрізнявся низьким моральним рівнем. Серед них було чимало п'яниць, хуліганів та інших декласованих елементів. У нарисі "Професійне жебракування, його причини та форми" наводиться факти, засновані на життєвих спостереженнях. Московські жебраки заробляли в добу не менш 3 рублів, у рік не менш 300 рублів, а деякі спритні до 1000 рублів. Середній заробіток робочих московських фабрик становив 1 рубль 25 копійок у день. На текстильних підприємствах Росії на початку ХХ ст. чоловіки заробляли від 70 копійок до 1 рубля в день. Ряд сіл у багатьох губерніях центральної частини Російської імперії представляли "гнізда" професійних жебраків, де місцеве населення майже поголовно займалося проханням милостині, виїжджаючи в інші місцевості на заробіток. Більшість "злиденних сіл" відрізнялися великою заможністю. Неможливо з точністю встановити число осіб, що одержували шляхом збору милостині кошти до існування, тому що облік жебраків не вівся, а при переписі населення далеко не кожен жебрак бажав показати жебракування як своє заняття, тим більше, що законодавство передбачало карне покарання за прохання милостині.

Звід статистичних відомостей з карних справ, що видавалася щорічно Міністерством юстиції, давав уявлення про коливання кількості засуджених за прохання милостині з 1885 по 1898 роки в межах від 792 (1886 рік) до 1397 (1891 рік) людини. Яку частку з них становили професійні жебраки, встановити неможливо, але очевидно, що більшість із притягнутих до відповідальності були професійними жебраками.

Наведена статистика вказує, що число засуджених невелике та не становить навіть 1% осіб, що сповідають такий спосіб життя. Це можна пояснити двома головними причинами: по-перше, саме формулювання в законі "по лінії та звичці до ледарства" були важко доказові; по-друге, арешт винного залежав від довільного розсуду нижчих поліцейських чинів. Таким чином, законодавство страждало істотними недоліками, у зв'язку з чим застосовувати його на практиці було важко. З метою створення нового законодавства у квітні 1898 року при Міністерстві юстиції була утворена "Комісія з боротьби із професійним жебракуванням і бродяжництвом" у кількості шістнадцяти чоловік під головуванням І. Мещанинова.

Перший документ ("Проект положень, вироблених по II відділу програми щодо розробки питання про міри боротьби проти професійного жебракування") склав професійний юрист І. Мещанінов з урахуванням зауважень членів Комісії. Він включав три розділи: А. Матеріальне право, Б. Процесуальні постанови, В. Постанови по виконанню вироку. Проект визначав наступні види покарання за жебракування: доставлення в трудові будинки, тюремне ув'язнення, арешт, причому пріоритет віддавався першому. Крім цього визначалися додаткові умови, при наявності яких прохання милостині визнавалася "промисловим жебракуванням". Інший документ ("Проект законоположень про жебракування") був складений на основі постанов Комісії. По суті своєї він відображав попередній документ.

У XIX ст. як в Західній Європі, так і в Російській імперії поступово формується мережа благодійних установ і закладів, національні та секторальні механізми благодійності, які охоплюють все більше число дітей з різними соціальними проблемами: хвороба або дефекти, сирітство, бездомність, бродяжництво, проституція, алкоголізм, допомога дітям з обмеженими фізичними можливостями. Притулки були організовані для глухих і німих, сліпих дітей, дітей-інвалідів, де вони виховувалися і навчалися різним професіям, відповідно до їх можливостей у зв'язку з хворобою.

Було створено піклувальництво про глухих, яке утримувало за свої кошти школи та учбові майстерні, притулки для дітей, надавало матеріальну допомогу сім'ям з глухими дітьми.

У 1882 році відкрилося товариство піклування бідних і хворих дітей "Синій хрест", керувала яким Велика княгиня Єлизавета Маврикіївна. Вже в 1893 році в рамках цього товариства з'явилося відділення захисту дітей від жорстокого поводження, включаючи притулки та гуртожитки з майстернями.

В кінці XIX століття стає необхідним відкриття притулків для дітей-ідіотів і епілептиків, які також вимагають спеціального догляду і турботи. Таку благодійну місію взяло на себе Товариство піклування калік неповнолітнього віку та ідіотів, яке відкрило притулок для дітей-інвалідів в Санкт-Петербурзі. У 1904 році засновано Союз боротьби з дитячою смертністю в Росії. Система громадського державного піклування дітей в Росії наприкінці XIX століття починає представляти собою розгалужену мережу благодійних товариств і установ, діяльність яких значно випередила становлення професійної соціальної допомоги в Європі.

У цей період благодійність починає набувати світського характеру. Особиста участь сприймається суспільством як морально-етичний вчинок, благородство душі і вважається невід'ємною справою кожного.

Примітною рисою цього періоду є зародження професійної допомоги і поява професійних фахівців. Починають організовуватися різні курси, які стали початком професійного навчання кадрів для соціальних служб. "Соціальна школа" була утворена на юридичному факультеті психоневрологічного інституту, де однією з кафедр була "кафедра громадського піклування" (жовтень 1911 р.). У цьому ж році був

зроблений перший набір студентів за спеціальністю "громадське піклування". У 1910 і 1914 роках відбулися перший і другий з'їзди діячів соціальної сфери.

Одним з найважливіших напрямків діяльності вчених і практиків у цей період було надання допомоги і побудова системи виховно-виправних установ, куди потрапляли жебраки та безпритульні діти.

Питанням виправлення малолітніх злочинців шляхом психічного впливу на ґрунті любові до ближнього були присвячені з'їзди представників російських виправних закладів для малолітніх (з 1881 до 1911 року відбулося 8 з'їздів).

У Російській імперії широкі масштаби набрала просвітницька діяльність по відношенню до малолітніх злочинців. Викладалися лекції, проводилися бесіди з питань діяльної участі кожного громадянина у долі дитини, яка вчинила правопорушення.

У 90-ті роки з'явилися дитячі будинки працьовитості, Ольгинські дитячі притулки працьовитості (на відзначення народження Великої княжни Ольги Миколаївни). Ці будинки мали інтернати, майстерні різного виробничого профілю.

На початку XX століття в Росії успішно розвивалася система різних соціальних служб. У 1902 році діяло 11400 благодійних установ, 19108 опікунських рад. Кошти йшли на створення навчально-виховних закладів, утримання будинків для бідних дітей, нічних притулків для бродяжок, народних їдалень, амбулаторій та лікарень.

Сьогодні посилюється інтерес до вітчизняної історії в сфері соціального захисту населення. В сучасних умовах соціально-економічного та політичного розвитку України, коли значна частина населення перебуває за межею бідності, дуже гостро постає питання вдосконалення соціального та правового захисту малозабезпечених, незахищених верств населення. Тому саме вивчення та переосмислення історико-правового досвіду, який був накопичений в цьому напрямі стає дуже актуальним.

В. С. Смородинський,

доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ДОКТРИНА ПРАВОСУДДЯ ЯК ІДЕОЛОГІЧНИЙ СТРИЖЕНЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У когорті засадничих ідей, що вплинули на людську цивілізацію і сформували її теперішнє обличчя, одне з найпочесніших місць займає доктрина правосуддя, без реального втілення якої мета досягнення верховенства права і розбудови правової державності є недосяжною.